

ABBÓL AZ ALKALOMBÓL, hogy alapításának ötödik évfordulóját ünnepli a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat, érdemes és érdekes visszpillantást vetni két olyan társaságra, amelynek története, tevékenysége ott él és hat az egyre nagyobb és értékesebb eredményeket elérő mai Társulat munkájában.

»Alulírottak a természeti tudományokat művelni, azok jótékonyágát a hazában terjeszteni akarva, Részvénytársaságba állunk, s becsületünkkel kötelezzük magunkat az Alapszabályok értelmében közredolgozni...»

Ezekkel a szavakkal kezdődik az a bizonyos ív, amelyet — »Pesten, 1841 Tavaszutóján« — Bugát Pál orvosprofesszor terjesztett barátai, ismerősei körében s amely alapító okmánya lett a Természettudományi Társulatnak. Már az okmány aláírói között olyan neveket találhatunk, mint *Vajda Péter*, a neves író és természetbúvár — Bugát elnöksége mellett ő lett a titkára a Társulatnak —, *Fényes Elek*, a statisztikus, *Schedel* (később *Toldy*) *Ferenc*, »a magyar irodalomtörténetírás atyja«, *Irinyi János*, a kiváló feltaláló. S éppen az utóbbi ajánlatára vették be tagnak — alig néhány héttel a Társulat alakulása után egy »Sztancsics Mihál nevezetű urat«, a magyar történelem és művelődéstörténet *Táncsics Mihályát*...

A Társulat nagy erővel kezd munkához s már a legelső időkben felmerül — elsősorban *Irinyi János* részéről — az az igény, hogy a tudomány és technika új csodáit minél szélesebb körökkel ismeressék meg. *Irinynek* s a Társulat leghaladóbb tagjainak lelkes és harcos kezdeményezését megakadályozta a konzervatívabb, a tömegeket lebecsülő tagok elzárkózó állásfoglalása, majd a szabadságharc bukása — amely esztendőkre visszavetette — a Társulatot. 1866 februárjában mégis elérkezett a magyar ismeretterjesztés történetének az a nagyszerű perce, amikor természettudósok először szólottak egybe, laikus érdeklődőkhöz. *Stoczek József*, ez a kiváló, haladó gondolkodású tudós volt

az első előadó, témája rendkívül érdekes, sőt izgalmas volt: »A villámdelejeesség eróművi hatásáról«, *Parragh Gedeonnak*, a magnéziumvilágításnál végzett fényképezésről, *Szabó Józsefnek* »Az égből hulló kövekről«, *Than Károlynak* »a légnemű testek égési tűnényeiről« szóló, »számos kísérlettel felvilágosított« előadásai százakat és ezreket vonzottak a tudomány titkainak megismerésére s érdekes megemlíteni, hogy már az első előadások között társadalomtudományi jellegű előadás is szerepelt; az, amit *Vámbéry Ármint* tartott a mohamedán nőkről és az iszlám erkölcséről. Az 1868-as közgyűlésen a Társulat elnöke már programként fogalmazhatta: »Oda kell a Társulatnak törekedni, hogy a természettudományi ismeretek ne csak a választottak körébe, hanem magába a nép életébe is hatoljanak, s mi több, átértett s helyesen följagott szükségletté váljanak...«

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT — amely 1876-ban éles és bátor politikai demonstrációként felvette tagjai közé *Kossuth Lajost* is — felismerte a kapitalizmus Magyarországon még ki nem élt fejlődési lehetőségeit és szembeszállt a feudalizmussal, a klerikális reakcióval. A Népszerű Természettudományi Estélyek, az egyes tudományos előadások nyomtatásban való kiadása, *Herman Ottó* anti-

klerikális tevékenysége mind a Társulat zömében és lényegében haladó jellegét bizonyítja. *Herman Ottó*, *Szily Kálmán*, *Eötvös Loránd* voltak élenjáró harcosai annak a küzdelemnek, amely azért folyt, hogy a természettudományos igazságokat minél egyszerűbb hangvételben, minél demokratikusabb stílusban ismertessék a hallgatósággal. A »Népszerű főiskolai tanfolyam«, az olesó áron kiadott Népszerű Természettudományi Könyvtár, olyan eredményt érték el a század végén és a század elején, amelyeket ma sem szabad lebecsülnünk és amelyek — eklektikus, idealista vonásaikkal együtt is — egész rétegeket hoztak közel a haladó, korszerű tudományhoz. A Tanácsköztársaság felkarolta a Társulat leghaladóbb erőinek hagyományait; a Társulatot irányító direktórium programja ma is aktuális, ma is hasznos, ma is épületes olvasmány lehet és kell is, hogy legyen ismeretterjesztéssel foglalkozó szakemberek és társadalmi aktívák számára. A fehér terror, a Horthy-korszak eltiporta a Társulat legjobb hagyományait; jogos és jellemző az a panasz, amely az 1937-es közgyűlésen hangzott el s amely szerint »a tudomány népszerűsítéséről már alig lehet beszélni«. A felszabadulásnak, majd az Ismeretterjesztő Társulat megalakulásának kellett elkövetkeznie ahhoz, hogy a Bugát Pál, *Irinyi Jánosok*, *Szily*

Kálmánok, *Eötvös Lorándok* ismeretterjesztő álmai és terveivel valósággá váljanak.

AZ ÖT ESZTENDEJE megalakult Ismeretterjesztő Társulat — igen helyesen, korunk követelményeit megértve — összevonta a természettudományos és társadalmi ismeretek terjesztését. Nem véletlen, hogy a múltban ez különböző sikokon haladt, mint hogy az sem véletlen, hogy a Társadalomtudományi Társaság alapítására csak a század elején, 1901-ben kerülhetett sor, hosszú harcol, kemény küzdelem után. De már a Társaság első elnökének, *Pulszky Agostonnak* székfoglaló beszédében felhangzott, hogy a Társaság nem azért alakult meg, hogy tagjai öncélúan, csupán egymást bírálva foglalkozzanak társadalomtudománnyal, hanem »állandóan arra fogunk törekedni, hogy működésünk gyakorlatilag is érvényesüljön a közérület felkeltésében, azon legkör megteremtésében, amelyben a társadalmi tényezőkhöz üdvös gyümölcsöket teremthetnek.« A Társaság egyre lendületesebbé vált haladó szárnya — a konzervatívabbak, a gyors haladástól rettegők 1905-ben külön egyesületet alakítottak — a magyar ipar jövőjéről, a nagybírók helyzetéről, a zsidókérdésről, a magyar városok kialakulásáról és távlatairól, a társadalmi haladásról stb. szóló vitákat magas, tudományos

színvonalon, ugyanakkor a magyar tudományos életben addig még nem használt, népszerű, vonzó nyelven rendezte meg, *Szabó Ervinnek*, *Lánczy Jenőnek*, *Farkas Geizának*, az akkor még haladó és radikális gondolkodású *Jászi Oszkárnak*, a feudális köröktől üldözést szenvedett, *Ady* rokonszenvét és harcos melléállását kiérdemlő *Somló Bódognak*, s a Társaság többi haladó vezetőjének az volt a törekvése, hogy minél szélesebb körök ismerkedjenek meg a társadalomtudományok új eredményeivel. Természetesen — az akkori viszonyokból ez logikusan adódik — a Társaság előadásain, vitáin, a Társaság lapjának, a XX. Századnak cikkeiben, de még a Társaság védőszármayai alatt megalakult, forradalmi lendületű Galilei Kör tevékenységében is sok volt a zavaros, a kor leghaladóbb tudományos és politikai mozgatóerőit meg nem értő nézet és mozzanat. Ugyanakkor számításba kell vennünk, hogy a Társaságot sok szál fűzte a magyar munkásmozgalom akkori leghaladóbb köreire, hogy számos olyan csatát vívott a feudális-kapitalista rendszerrel, amely hozzájárult annak gyengítéséhez. 1901-től a világháborúig — amikor a Társaságot lényegében megszüntették — sok száz, sok ezer ember került közel a kor haladó eszméihez, a Társadalomtudományok Sza-

bad Iskolájának különböző tanfolyamain, a Társaság munkástanfolyamain, azokon az antiklerikális és antialkoholista előadásokon, amelyeket a Társaság — s a vele szervesen összefüggő Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete — rendezett. »A társadalmi életet nálunk is kezdték nem olyan magától értetődő dolognak tekinteni, mint a levegőt, hanem izgató problémának — állapítja meg többek között a Társaság titkára jelentése 1911-ben.« S még nem mértük fel tudományos alapossgággal, hogy ezek az »izgalmas problémák« hány ember gondolkodását változtatták meg, hogyan hatottak a munkásmozgalomra, hogyan járultak hozzá egy forradalmat igénylő értelmiségi réteg kialakításához.

E kis krónikának nem az a célja, hogy akárcsak vázlatot is adjon a még előttünk álló alapos, elmélyült, tudományos igényű és szigorú kutatómunkához; annyit azonban le kell szögeznünk, hogy az Ismeretterjesztő Társulatnak érdeme volna az eddigieknél alaposabban feltárni és hasznosítani a Társadalomtudományi Társaság munkában és eredményekben gazdag tevékenységét.

JOGGAL ÉREZHETJÜK, hogy az ismeretterjesztés haladó hagyományainak fokozottabb értése és megértetése termékenyen gazdagíthatja azon tényezőket, amelyek eddig is rendelkezésre állnak és amelyek azt mutatják: az Ismeretterjesztő Társulat munkája, a magyar nép természet-tudományi és társadalmi felvilágosítása újabb reneszánsz előtt áll.

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Osztályozás

5(06)

A MAGYAR ISMERETTERJESZTÉS HALADÓ HAGYOMÁNYAI

Forrás:	Magy. Újság		
(Hely)	(Idő)	(Köt. v. füz.)	(Oldal)
	1958. V. 24.		

Hely	
Idő	1841
Személy	
Helyszám	